

Marius Š AVINSKAS

kAIP GAL tume suvokti kryžiAus kArus?

Kryžiaus karai vis dar suvokiami l kštakai – dažniausiai sivaizduojami riteriai, patogiai s dintys ant eikli žirg , su apsiaustais, ant kuri gr smingai šm žuoja juodas arba raudonas kryžius. Ilgi kalavijai, galvas dengiantys sunk s šalmai su plunksnomis ar mantriais papuošimais, vaizduojaniais išskl stus erelio sparnus ar nežinomus gyv nus. Riterio veidas r stus, gr smingas, žvilgsnis išdidus, bet ne per daugiausia, nes kryžininkas dažniausiai suvokiamas kaip neigiamas, bent jau tikrai specifinis personažas. Tiesa, t , kurie yra skait romantik romanus apie kryžiuo ius, sivaizdavimas truput kitoks, ia rasis vietos ir kurtuazinei meilei, ir tam tikroms riteri doryb ms, pavyzdžiui, paniekai materialin ms g ryb ms ir vil iai nuveikti didžius darbus.

Vien garsiausi kryžinink – Anglijos karali Ri ard I Li tašird – pavaizdavo Walteris Scottas. Gr ždamas namo iš nes kmingo tre iojo kryžiaus žygio, karalius susiduria su savo brolio, b simojo Anglijos karaliaus Jono Bežemio, intrigomis, ta iau veikia visus pavojus, kli tis, nes kmes, kilnumu sužav damas net gars j keli pl šik Robin Hud . O kitas riteris, beje, kryžiaus kar laikais atsiradusio tamplieri ordino narys, Brianas de Bua Gilberas, nepaisant išskirtin s narsos, pavaizduotas niekingai pamyn s kilnius riterijos idealus, tamplieriams privalomas taisykles. Mat leidosi užvaldomas jausm , veikiau instinkt , – simyl jo tamplieriams draudžiam moter , maža to, žydait . Anot Scotta, viduramžiais tai išvis ne sivaizduojamas dalykas. Dar labiau ne tik tinas atrodo riterio Aivenho poelgis, kai jis stoja ginti žydait s. Žinoma, tai jau XIX a. pradžios rašytojo lakios vaizduot s vaisius. Apskritai XIX a. vakar literat ra kryžiaus karus vaizdavo gana teigiamai. ia

vert t prisiminti Marko Twaino apdainuot kunigaikšio Gotfrydo Bujonio, kuris buvo svarbiausias pirmojo kryžiaus žygio vadas, kalavij , kitus literat rinius siužetus, tvirtinusius kilnaus narsaus kryžininko paveiksl .¹

Ta iau šie riteriai, kad ir kaip narsiai juos vaizduot talentingi rašytojai, simbolizuoja religin fanatizm , kai Dievo vardu, sankcionavus aukš iausiems Bažny ios vadovams, buvo pl šiama, smurtauojama, liejamas kraujas. Henryko Sienkiewicziaus pavaizduotas kryžiuo i vadas, didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas n kiek nepanašus Scotto pašlovint Ri ard Li tašird . Žinoma, Scottas ir Sienkiewiczius – dvi skirtingos asmenyb s, gyvenusios ne tuo pa iu metu, bet iš esm s abu priskirtini tai pa iai romantizmo epochai. Tiesa, Scotto romanai priklausyt didingosios gotikos, kitaip tariant, špagos ir apsiausto žanrui, ypa vaizdingai apib dintam Umberto Eco. Žinoma, Aivenho laikmetis – tai ne Alexandre'o Dumas trij muškietinink epocha, kai vienas iš muškietinink pasišvent s keliavo Anglij gr žinti perl vrinio. Bet Aivenho ryžtas stoti dvikov su r s iuoju tamplieriumi Bua Gilberu d l gražiosios žydait s, yra n kiek ne menkesn riteriškumo apraiška.

Sienkiewicziaus gotiškasis pasaulis, kaip ir pati Lenkijos gotika, yra kur kas paprastesnis, be to, atsizvelgtina tai, kad Aivenhas, Ri ardas Li taširdis ir tamplieriai iš Scotto romano gyveno XII a. pabaigoje, o Ulrichas von Jungingenas buvo jau XV a. pradžios herojus. Jam labiau tikt Johano Huizingos „viduramži rudens“ kategorijos nei gotikos epochos standartai. Bet, ko gero, ne tai l m , kad kryžiuo iai literat roje, o ir apskritai visoje lenk , žinoma, ir lietuvi istoriogra joje, vaizduojami neigiamai. Jau

Ri ardas Li taširdis kovoja su musulmonais XII a. Pranc z miniati ra

lenk kronikininkas Janas Długoszas, aprašydamas Žalgirio m š ir jo kontekstus, Vokie i ordino vadovyb vaizdavo kaip išdidžius ir pasip tusius riterius, kurie kenkia lenk interesams (prisiminkime, kad Lenkijos karalius Kazimieras Didysis dar XIV a. su širdg la tur jo Vokie i ordinui perleisti nemaž Pamario dal , tas faktas neabejotinai l m ir neigiam Vokie i ordino vaizdavim XV a. ir v lesn je raštijoje). Ordinas buvo tapatinamas su vokie i tautyb s riteriais, o Sienkiewicziaus laikais tai buvo susieta su Antrojo Reicho didvalstybin mis ambicijomis. XIX a. viduryje ir XX a. pradžioje lenk inteligentija žvelg pavoj , vokie i imperijos keliam viltims atkurti Lenkijos nepriklausomyb . Lietuvi inteligentija šiuo atžvilgiu pritar kaimynams. Kita vertus, galvojant apie Lietuvos valstyb s atk rim , Kryžiaus kar epochoje vyk vokie i ir lietuvi susid rimai Durb s, Žalgirio (ir ne tik) laukuose, buvo perne lyg sureikšminti. Tiksliau tariant, kryžiuo i ir lietuvi kovas buvo naudinga pateikti XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pus s realij fone.²

Svarbu pridurti, kad kryžiaus žygiai Šv. Žem ir karai, vyk prie Baltijos j ros, suvokiami nevienodai. T l m jau pats ši Kryžiaus kar mastas ir atgarsis apie juos abiejose geogra n se platumose.

Kryžiaus karai ar kryžiaus žygiai?

Tam tikra painiava kyla jau d l paties kryžiaus kar var dijimo. Atrodyt , kryžiaus karai ir kryžiaus žygiai iš esm s yra sinonimai. Taip, beje, juos pateikia ir lietuvi kalbos žodynas. Ta iau žodži „karas“ ir „žygis“ reikšm s skiriasi. Kar suvokiame kaip proces , kuris turi pradži ir pabaig , vidin periodizacij ir pan. Žygis suvokiamas kaip kažku riuo karo tarpsniu vyk s veiksmas, taigi per t pat kar gali b ti vykdyta daugyb karo žygi . Tiesa, tai gali b ti ir savarankiški žygiai, kokius riteriai vykd Šv. Žem . Juk nuo pirmojo kryžiaus žygio, vykusio XI a. pabaigoje, iki paskutinio, kur XIII a. antrojoje pus je sureng Pranc zijos karalius Liudvikas IX, pra jo išties daug laiko. Kadangi o cialiai j vyko aštuoni, visam karui vardyti prigijjo kryžiaus žygi pavadinimas.

Kita vertus, kadangi kalbama apie kar , nors ir sudaryt iš atskir , savarankišk žygi , logiška, kad j reik t suvokti kaip vientis proces ar net atskir epoch . Antai Pranc zija ir Anglija XIV–XV a. kariavo tarpusavyje ištis šimtmet (su pertr kiais), tai buvo pavadinta Šimto met karu. Kryžiaus žygiai Šv. Žem (irgi su pertr kiais) vyko daugiau kaip du šimtus met , logiška, kad šis karas skirstomas atskirus žygius.

Juolab atsižvelgtina Baltijos regiono speci k , kai s k r Vokie i ordinas (jau gerokai anks iau prie Dauguvos beveik kasmet atvykdavo kryžininkai, kvie iami Rygos vyskupo Alberto). Jau nuo XIII a. pabaigos Lietuv prad ta organizuoti beveik kasmetinius žygius ir tai truko iki pat Žalgirio m šio. Tai buvo pozicinis dviej valstybi karas, bet ne vienkartinis, laikinus iškovojimus tvirtinantis žygis, kokiais laikytini visi aštuoni kryžiaus žygiai Šv. Žem . Tod l karo su Lietuva n ra prasm s skirstyti atskirus etapus, nes kryžiaus žygiai buvo rengiami vos ne kasmet.

Kod l vyko kryžiaus karai?

Atsakyti š klausim bandoma jau daugiau kaip du šimtus met .³ Dar ilgiau svarstoma, kod l prireik kryžiaus žygi ir kod l žmon s sutiko juos eiti. Tai bene svarbiausias klausimas, leidžiantis suvokti pat kryžiaus kar fenomen . Nepamirškime, kad tai buvo didžiulio masto

karas, paliet s beveik vis krikš ionišk j to meto Europ ir beveik visas visuomen s gyvenimo sferas, beveik visus socialinius sluoksnius.

XIX a. atsakant klausim , kod l vyko kryžiaus karai, dažniausiai buvo akcentuojama, es juos paskatin s viduramžiams b dingas fanatizmas ir perd tas religingumas, persmelk s visas gyvenimo sferas. Tiesa, tokio poži rio laik si dar Švietimo epochos intelektualai, pavyzdžiui, Dievo egzistavim neig s Voltaire'as. Es viduramži žmones kaust didžiul fatališka baim , kad Paskutiniojo teismo dien jiems teks stoti Dievui iš kair s, o ne iš dešin s, kur stov s išrinktieji. Atgailaudami už nuod mes, žmon s es ir pl do Šv. Žem , kad kalaviju laim t išganymo malon . Žinoma, tokie aiškini- mai tur jo parodyti Švietimo epochos ir XIX a. mokslo triumf , kai tik ta, kad ne Dievas, o žmogus gal s duoti atsakymus

visus klausimus. XIX–XX a. kult ros istorik teigimu, pirmieji bažny i timpanai, kuriuose vaizduojamos gr smingos Paskutiniojo teismo scenos, atsirado b tent XI a.⁴ (pvz., garsusis šv. Tro mo bažny ios Arlyje, Provanse, timpanas). Ta iau miniati rose ir freskose Paskuti- niojo teismo baisybes prad ta vaizduoti anks iau, dar iki kryžiaus kar epochos. Kad ir kaip b t , viduramžiams prikiša-

mas tariamas tamsumas ir fatališka fanatiškas religingu- mas laikytas vienu iš paaikškinim , kod l t kstan iai žmo- ni trauk Šv. Žem . Jie žygiavo ne tuš iomis rankomis, ne persimet kukl piligrimo kelion s krepšel su duonos kriaukšle, ne nusitv r piligrimo lazdos, o s d dami ant ei- kli žirg , virš galv narsiai mojuodami kalavijais...

Vienas iš antrojo kryžiaus žygio šaukli šv. Bernardas Klervietis vaizduojamas kaip ypa energingas fanatikas, tamsi mini šaukiantis kov su Bažny ios priešais. Ta- iau netur tume užmiršti, kad kryžiaus žygius pirmiausia jo ne tamsuomen , bet politinis ir karinis Europos elites, o pamokslai, skirti kryžiaus žygi b tinybei pagr sti, buvo prisodrinti citat iš Šv. Rašto, palyginim , alegorij ir sim- boli , kuriuos tamsi naivi minia kažin ar b t stengusi

suvokti. Kita vertus, jei sutiksime su nuomone, kad keli kryžiaus žygiams atv r religinis fanatizmas, išeit , kad tarp XI a. pabaigos ir XIII a. antrosios pus s krikš ioniškoji Europa buvo tiesiog pamišusi, užvaldyta keistos aistros d l savo išganymo belstis kariauti tolimus kraštus. Ši visuome- n , jeigu tik sime XIX a. istorikais, pasidavusi fanatiškam pamokslinink šauksmui, mesdavo visus darbus, laiming gyvenim gimtuosiuose kraštuose, šeim , gimines, užsta- tydavo turt , išleisdavo daugyb pinig , kad gal t vykti kryžiaus žyg , kur patirdavo begal pavoj . Nejaugi krikš-

Šv. Bernardas Klervietis skelbia an- tr j Kryžiaus žyg . XII a. miniati ra

ionys t dar vien tam, kad nežemišk j g vedami išliet savo fanatizm ant nelaiming Šv. Žem s taut ? ia gal tu- me prisiminti rašytojo Patriko Sūskindo vien iš personaž Žan Batist Grenuj , kuris geb jo kvepalais taip paveikti mi- ni , kad ši, užuot pasmerkusi nusikalt l , masiškai prad davo j garbinti ir juo tik - ti. Psichologai t vadina masine psichoze. Vietoj žudiko Grenujo imkime Bernard Klerviet ir pamatysime t pat vaizdel , nutapyt XVIII –XIX a. istorik : cister- s ordino k r jas ungningomis kalbomis taip paveik s minias krikš ioni , kad šie nedvejodami išvyko kariauti už Diev ir Bažny i . XI a. pabaigoje šaukiant pir- m j kryžiaus žyg , tok vaidmen atlik s Petras Atsiskyr lis. Jeigu tik sime tokiais

XIX a. argumentais, Bažny ia viduramžiais buvo atsid rusi rankose fanatik , kurie ne tik suk l kryžiaus žygi isterij , bet ir skyn politinius šios psichoz s vaisius: juk po pirmo- jo kryžiaus žygio buvo kurta Jeruzal s karalyst (kai kurie gudresni kryžininkai sugeb jo kurti ir savo atskiras beveik savarankiškas grafystes), o po ketvirtojo – vietoj Bizantijos imperijos atsirado Lotyn imperija. Jeigu prie religinio en- tuziazmo pridursime dar ir apokaliptin baim , kuri, suti- kime, kankina žmones ir XXI a. pradžioje, matysime, kad galimybi manipuluoti mas mis išties nestinga.⁵ O juk kryžininkai buvo laikomi ne tik paties Dievo kariais, bet ir Paskutiniojo teismo šaukliais. Atrod , nuo j pergali (ypa po s kmingo pirmojo kryžiaus žygio) sudreb s žem , o septyni Apokalips s angelai, pu iantys trimitus, tuojau pa-

kvies visus Dievo teism . Narsieji kryžininkai per Paskutinį teism , suprantama, stos švent j ir kankini b r , nes jie kariavo švent , Bažny ios palaimint kar ...

Keista, bet kryžiaus žygi isterija kažkod l, anot tyr j , ap m ne visus, o tik kai kuriuos asmenis, nors pripaž stama, kad su kryžiaus žygiais susij beveik visi krikš ioniškosios Europos sluoksniai. Pasirodo, nepasidav kryžiaus žygi isterijai anaip tol ne išsilavin Bažny ios tarnai, bet pragmatikai pirkliai, gudriai suuod , iš kur v jas pu ia ir kokio gražaus pelno galima gauti iš naivi kryžinink , skuban i Šv. Žem . Pagal toki logik išeit , es pirkliai nesibaimino Apokalips s, nelabai r pinosi savo siel išganymu, o šaltakraujiškai lupo paskutin kryžinink kail . Antai net ir v liu istoriogra joje, kai rašoma apie ketvirt j kryžiaus žyg , kuris, kaip žinoma, baig si krikš ioniškos Bizantijos imperijos sostin s Konstantinopolio (Antrosios Romos!) už mimu, konstatuota: kryžinink pos k Bosforo krant link nul m god s Venecijos pirkliai, sugeb j prikalbinti riterius, kad šie vykt ne Šv. Žem , kuri , žlugus Jeruzal s karalystei, kviet vaduoti popiežius Inocentas III, bet Bizantij . Jeigu tik sime XIX a. istorikais, pirkliai apskritai kažkaip sugeb dav prikalbinti Bažny i , kad ši prad t kryžiaus žygius, – krikš ioniškoji Europa antai kažkod l užsimanusi kontroliuoti Ryt prekybos kelius, kurie iki tol priklaus arab arba pers pirkliams.⁶ Žinoma, Ryt prekybos keli kontrol tur jo duoti nemenk peln pirkliams, iš to buvo statomos prabangios katedros ir vienuolynai, ta iau vis tiek neaišku, kod l karas d l prekybos keli virto kryžiaus karu? Ekonominis kryžiaus žygi motyvas yra svarbus, t išties reikia pripažinti, bet ar der t j taip pervertinti?

Be prekybos keli kontrol s siekio, be jau aptarto religinio fanatizmo, XIX ir XX a. tyrin tojai nustat dar kelias kryžiaus žygi priežastis. God s ital pirkliai, siekdami pinig in s naudos, savo prekybinius laivus nuomojo Ri ardui I, Liudvikui IX, o ne mažiau godi ir savanaud Europos diduomen gvieš si nauj žemi . Tai buvo pavadinta „žem s badu“, kuris dažniausiai kamavo jaunesnius senjor s nus, negal jusius pretenduoti t v palikim . Taigi dalis j , užuot krint mokslus katedr mokyklose ir siek garbingos, teisiškai saugios dvasininko karjeros, m pl šikauti sve iosė šalyse, kad užgrobt žemes ir rast savo viet

po saule. Tai gal ir paaiškint , kod l toks populiarus buvo pirmasis kryžiaus žygis, ta iau nepaaiškina, kod l „žem s bad“ jau iantys senjor s n s XII a., o ypa XIII a. jau nelabai verž si kryžiaus žygius, nors b tent XII ir XIII a. vyko viduramži demogra nis „sprogimas“. Ironizuojant galima tik steb tis, kod l gaus jant senjor jaunesni j s n gretoms, kylant ekonomikai (taigi atsirandant vis daugiau pinig , kuriuos galima skirti kryžiaus žygiams), entuziazmas vykti Šv. Žem bl so. XI a. pabaigoje Piet Pranc zijos riteriai, išgird popiežiaus Urbono II raginimus, veržte verž si Šv. Žem , o XIII a. jie vyko paskui Liudvik IX, nes taip liep karalius. XII a. pabaigos riteriai Ri ardo I Li taširdžio sakymu irgi sek paskui savo karali .⁷ Kiek ten b ta entuziazmo ir religinio fanatizmo, galima tik sp lioti.

Žinoma, XII–XIII a. Anglijos ir Pranc zijos karali valdžia sustipr jo ir tai l m , pasak Marko Blocho, antrosios feodalizmo bangos pas tus reiškinis,⁸ apie kuriuos XVIII–XIX a. istorikai dar nekalb jo. Ta iau vadinamasis „žem s badas“, šalia jau išvardyt priežas i , l musi kryžiaus karus Šv. Žem , istoriogra joje sitvirtino gana ilgam. Reik t sutikti, kad siekis užvaldyti naujas žemes, išpl sti savo valdas arba pelnytis iš eksploatuojam teritorij , kurios dabar dažnai vadinamos pirmosiomis europie i kolonijomis, buvo kryžiaus kar ir priežastis, ir pasekm . Tuš ias darbas svarstyti, ar b tent ekonomin nauda buvo kryžiaus kar variklis. Juk nemaža dalis kryžinink gr ždavo gimtuosius kraštus visiškai nuskurd , prasiskolin , su-luošinti. Maža to, kaip rodo tyrimai, kryžiaus žygis tokiems riteriams buvo labai brangus malonumas: kainavo ginklai, ginklaneši išlaikymas, pati kelion ir t. t. Šias išlaidas tur jo padengti arba jie patys, arba j t vai, pinig us atimdami iš kit p dini .⁹ Be to, tokie kryžininkai tur jo pasir pinti, kas už juos valdys žemes, savo žmonas ir vaikus jie dažnai palikdavo artimiesiems, bet ne visada draugiškiems giminaimiams. Tad jeigu šie žmon s ir puosel jo viltis praturt ti, ne visada buvo lemta joms išsipildyti. Tiesa, kai kurie ne tik pralobdavo, bet ir prasimušdavo vadovaujan ius postus Jeruzal s karalyst je, tad neabejotinai ia veik ir asmenin s kiekvieno kryžininko savyb s. Vis d lto tai greičiau išimty, negu taisykl , tad kažin ar tik noras pasipelninti gin juos Šv. Žem .

Šalia religinio fanatizmo, ekonominio suinteresuotumo ir „žem s bado“ tyrin tojai nurod dar vien priežast , gal jusi sukelti kryžiaus kar bang . Kalb ta ne tik apie riteri sluoksniu ypatumus, kuriuos aptar Blochas, bet ir apie pakitusi karo samprat – tai susij su bendrais mentaliniais pokyiais, kuriuos krikščioniškoji Europa patyr XII–XIII a. Tą jau istorikai dar XIX a. rodo, kad ši samprata m keistis ne XI a. pabaigoje, bet kur kas anksiau. O žymus vokiečių istorikas, kryžiaus kar tyrin tojas Carlas Erdmanas 1935 m. teig , es šv. karo su tik jimo priešais tez dar V a. pagrind s šv. Augustinas iš Hipono (Šiaurės Afrika).¹⁰ Buvo išrinktos visos Šv. Rašto citatos, susijusios su kovojančios Bažnyčios vaizdiniu, kur tik minima ginkluota kova už tik jimą . Pirmą Bažnyčios t v raštuose nugalėtinios Bažnyčios, pergalingojo Kristaus vaizdinys iš tikrą buvo svarbus, ta jau ar vien to pakako, kad atsirast vadina moji šv. karo su tik jimo priešais koncepcija?

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad kryžiaus kar d lion yra gana paprasta ir lengvai pagrįdžiama. V a. pradžioje šv. Augustinas es prabyla apie šv. kar , tiesa, ne su tik jimo priešais apskritai, o tik su eretikais. Po didžiojo tautkraustymosi ir romėnų imperijos žlugimo nusistovėjus naujai tvarkai, krikščioniškoji visuomen es ženg ankstyvuosius viduramžius, beprotiškai nestabili v lyvosios antikos epocha baig si. Iki pat X a., pasak Erdmano, krikščioniškoji Europa tarsis n duriavo, retkariais atremdama tai vikingų , tai arab išsišokimus. Tą jau kova su vikingais ir arabais es užgr dinusi europieius, todėl vis stipriau m rusenti šv. Augustino pasi lyta šv. karo koncepcija, galingai siliepsnojusi XI a. Tai sutapo su pontifikato reforma, didįjį Apaštali Sosto autoritetu, riteri jai jau iamu „žem s bado“, kylančią ekonomika ir klestinčią kultūrą. Bažnyčia norėjo riteri ir kit senjor energij nuo beprasmišk tarpusavio kov nukreipti kitur, skelbdama Dievo paliaubas ir taik . Pirmiausia Prancūzijoje, o v liau ir kitose šalyse m steigti riteri savisaugos būriai, turįjį užtikrinti apylinki ramybę , taigi visus – nuo dvainink luomo iki žemiausi socialini sluoksni – apm paci stin s nuotaikos.¹¹ Bet tada dar keis iau, kad nuo Dievo taikos, kuri taip atkakliai skelb Apaštali Sostas ir pamald s Kliuni s j džio dalyviai, buvo pereita prie šv. karo! Ar toks scenarijus apskritai manomas?

Šie kiet riešut band išgliaudyti dar XIX–XX a. istorikai, samprotaudami taip: Bažnyčia griežtai pasisakiusi prieš beprasmiškas krikščioni tarpusavio kovas, es jau geriau kariauti su tik jimo priešais – eretikais, saracais (suprask, arabais musulmonais) ir pagonimis. Tokios nuomonės laik si ir šv. Brunonas Kverfurtietis, skatin s krikščioni valdovus, kad remt misijas pagoni žemes, tiesa, skelbdamas dvasin kov , bet ne zin susidorojim su nekrikščiais. Šv. Brunono raginimus kovoti su pagonimis Erdmanas laik vienu iš rodym , es prieš kryžiaus žygius vyk vadinamieji protokryžiaus žygiai.¹² XX a. pabaigoje tokiai nuomonei pritar dauguma istorik , nors akivaizdu, kad Lietuvos apaštalu vadinamas garsusis misionierius turėjo omenyje ne zin , bet dvasin kov su stabmeldžiais.

Kit manymu, Bažnyčia, kuri iki garsiojo Milano edikto 313 m. pati buvo persekiojama, gyveno katakomb prietemoje, per jį puolim , naikindama pagonyb s liku ius ir aktyviai skelbdama Evangelijos nežinojusioms tautoms. Šis puolimas prieš kitatikius (pagonis, v liau atsiradusius musulmonus ir eretikus) es ir peraug s masišk kryžiaus kar .¹³

Kovoti su tik jimo priešais skatino ne tik masin psichoz , kuri suk l religinis fanatizmas, bet ir teologiškai prasminti šv. Augustino argumentai už šv. kar – štai ir visa kryžiaus kar priežas i grandin , kuri vis ilgėjo, nes istorikai prikabindavo vis daugiau naujų grandžių . Antai jie teig , es valstiejiams kryžiaus žygiai teik vilti iš baudžiavin s priespaudos. Arba kad Apaštali Sostas siek s išpl sti savo valdžią Rytuose, kad suvienyt Vakar ir Ryt Bažnyčią . Arba kad nusilpusi Bizantijos imperija šauk si Vakar krikščioni pagalbos, nevaliodama atremti j puolusi arab , turk seldžiukai ir t. t. Taigi XVIII–XX a. buvo nurodytos svarbiausios kryžiaus žygi priežastys, sugulusios istorijos vadov lius ar kit nespeciali literatūrą .

Iki XX a. vidurio istoriografoje susiformavo dvi pagrindin s kryptys – tradicin ir pliuralistin .¹⁴ J požiūriai kryžiaus karus skiriasi tiek empiriškai (skaičiumi, chronologija ir pan.), tiek conceptualiai. Pirmieji teigia, es kilti kryžiaus žygius paskatino begalinis krikščioni troškimas išvaduoti Šv. Žemę iš kitatiki (musulmonų)

valdžios. Antrieji labiau akcentuoja Apaštal Sosto autokratizm ir popieži revoliucijos reikšm. Bet ir vieni, ir kiti reikšmingomis pripažsta ideologines kryžiaus kar priežastis.¹⁵ Vis dėlto vieningo paaiškinimo, kodėl vyko kryžiaus karai, nėra iki šiol. Dažniausiai jie yra aptariami chronologiškai, išskiriant pirmą, antrą ir ketvirtą kryžiaus žygius. Ar visiems šiems žygiams tinka ta pati priežastis ir grandinė, kuri trumpai jau aptarėme? Juk akivaizdu, kad antrasis kryžiaus žygis buvo šaukiamas gelbėti žlugusį Edeso grafystę. Vadinasi, jo priežastimi negalėt būti nei menamas valstiešiekis išsivaduoti iš baudžiamos, nei vadinamasis „žemės bado“. Trečiojo kryžiaus žygio pagrindinis tikslas buvo susigrąžinti 1187 m. prarastą Jeruzalę ir atkurti Jeruzalės karalystę, tad abi minėtos priežastys atkrinta ir šiuo atveju. Juo labiau kad Prancūzijoje jau XII–XIII a. buvo prasidėjęs valstiešiško išbaudžiavinimo procesas, nes žemvaldžiai daugiau naudos gaudavo nuomodami žemvalstiešiams, negu varydami baudžiauninkus laž. O „žemės bado“ kamuojami senjorai nes gaudavo kuo puikiaušitarnybos pas karali ar kunigaikštį. Ir apskritai, kodėl šaunieji Prancūzijos ir Anglijos riteriai turėjo ginti italų pirkli, o ne savo interesus?

Žinoma, ekonomini interesai galėjo turėti ir patys riteriai, nes stiprus pirkli sluoksnius garantavo visos šalies gerovė. Neatsitiktinai žymus prancūzų medievistas Jacquesas Le Gouas, kalbėdamas apie trečiojo luomo, t. y. pirklius ir asmenis, diegiantis ekonomines, technologines naujoves, teigė, kad šio luomo gerove buvo suinteresuoti patys senjorai.¹⁶ Tačiau padedamiems pirkliams gausinti savo turtus yra viena, o sileisti juos politikai, juo labiau atstovauti jų interesams didžiojoje politikoje – visai kas kita. Kalbėdami apie ketvirtą kryžiaus žygį galėtume pritariť nuomonei, kad pirklių vaidmuo 1204 m. vykiuose buvo gan tinasvarbus, tačiau to negalima pasakyti nei apie du pirmuosius, nei apie du paskutinius kryžiaus žygius. ■

T sinys kitame numeryje

¹ Plačiau žr.: Elizabeth Silberry, *Obraz krucjat w XIX i XX wieku*, *Historia krucjat* (red. J. Riley-Smith), Warszawa, 2000, p. 385–403.

² Naujas domus darbas, atskleidžiantis kryžiaus kar epochoje vykusių šiuo baltų teritorijose reikšmę XIX–XX a. pirmosios pusės lietuvių visuomenės savimonei žr.: Aurelijus Gieda, Viduramžių kaitų su lietuviškos visuomenės fokuse, *1260 metų Durbės m. šis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai [Acta historica universitatis Klaipedensis, nr. XXIII]* (sud. V. Vaivada), 2011, p. 103–117.

³ Apibendrinamieji veikalai: Giles Constable, *The historiography of the Crusades, The Crusades from the perspective of Byzantium and the Muslim World*, Washington, 2001, p. 1–22; Jonathan Riley-Smith, *Ruch krucjatowy a historycy*, *Historia krucjat*, p. 9–20.

⁴ *„Exempla XIII“*, 1989, p. 116–118.

⁵ Jonathan Riley-Smith, *Mentalno krzy owców na Wschodzie 1095–1300*, *Historia krucjat*, p. 79–102. Apie ideologines kryžiaus kar priežastis taip pat: Marcus Bull, *The Roots of Lay Enthusiasm for the First Crusade*, *History*, Vol. 78, Issue 254, 1993, p. 353–372; Jean Flori, *Ideology and Motivations in the First Crusade*, *Palgrave advances in the Crusades* (ed. H. J. Nicholson), Hampshire, 2005, p. 15–36; Jonathan Riley-Smith, *Crusading as an Act of Love*, *The Crusades* (ed. T. Madden), *Blackwell publishing*, 2002, p. 31–50; Jonathan Riley-Smith, *The Idea of Crusading in the charters of early Crusaders 1095–1102*, *Le Concile de Clermont de 1095 et l'appel à la Croisade (Actes du Colloque Universitaire International de Clermont-Ferrand (23-25 juin 1095))*, Rome, 1997, p. 155–166.

⁶ Apie ekonomines kryžiaus kar priežastis ir pirklių vaidmenį plačiau žr.: Gary M. Anderson, Robert B. Ekelund, Robert F. Hebert, Robert D. Tollison, *An Economic Interpretation of the Medieval Crusades*, *The Journal of European Economic History*, 1992, Vol. 21, Nr. 2, p. 339–363.

⁷ Apie skepticizmą kryžiaus kar atžvilgiu plačiau žr.: Elizabeth Siberry, *Criticism of Crusading 1095–1274*, Oxford: *Clarendon Press*, 1985.

⁸ Mark Bloch, *Feudal society*, London, 1961, Vol. 1, p. 59–71; 176–189.

⁹ Marcus Bull, *Początki*, *Historia krucjat*, p. 21–44.

¹⁰ C. Erdmann, *Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, Stuttgart, 1935. Angliškas knygos vertimas – *The Origins of the Idea of Crusading*, New Jersey, 1977. Toliau naudosis anglišku vertimu.

¹¹ *Ibid.*, p. 57–115.

¹² *Ibid.*, p. 107–108. Vilius siūmint pakartotojas – Jan Trupinda, *Ideologia krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga*, Gdańsk, 1999, p. 48, 56.

¹³ Apie tokius samprotavimus plačiau žr.: John France, *Holy war and holy men: Erdmann and the lives of the saints*, *The experience of Crusading. Volume One: Western Approaches* (ed. M. Bull, N. Housley), Cambridge, 2003, p. 193–208.

¹⁴ Giles Constable, *op. cit.*, p. 12–13.

¹⁵ *Ibid.*, p. 15–16.

¹⁶ *„Exempla XIII“*, 1989, p. 116–118.

KULTŪROS BARAI

2012. 6 (610)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

To Tune Thinking and Economic Activity. Dr. Robert K. Massie, the president of New Economics Institute talks to Almantas Samalavičius about the legacy of ideas of renowned alternative economist E.F. Schumacher whose works and activities inspired the establishment of the institute as well as about most important goals of New Economics Institute in reshaping the understanding of economy that dominates in USA and Western societies (page 2).

Virgilijus EPAITIS. **Are We Playing Independence?** This year just on the eve of March 11 – Lithuania's independence day, National TV screened a new Lithuanian film titled "How We Played Revolution". The title was a surprise, writes the author, who says "I was a member of Sąjūdis initiative group, a member of Sąjūdis Parliament's Council, but I don't remember anyone playing anything. One can say that two rivers are flowing in Lithuania – one of them makes a loud noise made of politically correct words, however, there is a deeper river beneath and it already helped to get through turbulences of history. Thus the author firmly believes that after another twenty years not a single young film director will attempt to make a film titled "How We Played Independence" (page 6).

Simas ELUTKA. **Moralizing as Inevitable Feature of Political Criticism.** Our political discussions need an authentic dialogue. It is not enough to exchange slogans, since this is a way of escaping challenges. We should give more and more questions to each other. Serious, essential, abstract. Or perhaps it is even more important to question ourselves. Moreover so that in everyday life we use so many abstract terms – truth, justice, goodness, essence, blame, tolerance, etc., but without thinking of their contents. How they made their way into our vocabularies? Do we really know what they mean? Do our opponents have the same understanding of these words? This is how political opponents should enter into a dialogue, muses the author (page 12).

Vytas DRUNIS. **Should We Blindly Follow Those Who Lead?** That sweet word 'tolerance' when it loses its boundaries becomes meaningless, it urges us to give up historical memory, national traditions and customs. This is how a society of smart robots is born (page 15).

Lithuania's intellectual and cultural treasures are about to open to the world in virtual space. On July 31 Lithuanian National Martynas Mažvydas library together with nine other institutions will finalize implementing the project Development of Virtual Electronic Heritage System (VEPS). It is a three-year national digitization project, funded by EU Structural Funds. The Project has been initiated and is headed by the National M. Mažvydas Library. The Project includes 10 partners – libraries, museums, archives. The main goal of the Project is to ensure the succession of creation and dissemination of Lithuanian cultural heritage digitized content, by developing virtual system of electronic heritage to create a permanent data bank of memory storage – digitized cultural heritage as well as develop electronic services (project leader dr. Regina Varnienė-Janssen) (page 20).

Music is not only Tunes but Meaning That Stretches Beyond Them as Well. A questionnaire to young composers. Raita Gaidamavičiūtė put up a questionnaire attempting to find out how young composers understand tradition, innovation, creative impulses and intentions. The most interesting replies are presented in the publication, given by Diana Čemerytė, Antanas Jasenka, Jonas Jurkūnas, Gintas Kraptavičius, Rita Mačilionaitė, Egidija Medekšaitė, Sigita Mickis, Albertas Navickas, Marius Salynas, Raminta Šerkšnys, Donatas Zakaras (page 25).

Stasys EIDRIGEVIS. **Hills and Valleys of Imagination.** Artist's essay (page 35).

Kęstutis SAPOKA. **Lithuanian Revolutions.** The epos of Karolis Jankus. Though details of Lithuania's cultural revolutions should be debated, Jankus created an interesting ultra-pessimistic video-epos about cultural revolt that is not only a documentary but the odyssey of Jankus himself in search of his identity and Lithuania (page 42).

Aloyzas STASIULEVIČIUS. **Lithuanian Rouault.** In memoriam Vydas Pinkevičius. The French called their religious painter Rouault a painter-monk. Klaipėda's painter Vydas Pinkevičius (1949-2012) could be called Lithuanian Rouault. I don't know another Lithuanian painter whose life would resemble prayer in a form of painting (page 47).

Kristina CIVINSKIENĖ. **Painting as Mythological Storytelling.** Whenever we speak of classical Lithuanian painting we mostly have in mind works of city artists, their expressive background that was set during interwar period. However, there is painting of its own value in province as well. The art critic discusses the works of painters Alfredas Petras Gužas and Galina Gužienė (page 49).

Kęstutis SAPOKA. **An Island in the Sea of Hypocrisy.** "Black Square" by Saulius Kisauskis. Saulius and Vincas Kisauskas are symbols of the whole epoch and were an island of Lithuanian culture. Time has shown that they were right in choosing their own ways instead of following some trend. A discussion of art of Saulius Kisauskis (page 51).

Alma BRASKYTĖ. **NDA' 12: Otherness and dodgy the word from the letter "a".** The New Drama Action became a culmination of theatre seasons already years ago. The program of this year contained three laureates of Europe Prize New Theatre Realities: Latvian Alvis Hermanis who won this prize in 2007, Hungarian Árpád Schilling (2009) and Pole Krzysztof Warlikowski (2008) (page 54).

Gytis PADEGIMAS. **Strindberg – a Guide through the Mad World.** The speech of Lithuanian theatre director in Stockholm in the conference "Arvet efter Strindberg-The Strindberg Legacy" given for the 200 anniversary of death of August Strindberg (page 58).

Stasys GOŠTAUTAS. **Music that Sees Colors, Painting that Hears Sounds.** A glimpse of Mikas Jūrlionis without old prejudices. Mikalojus Konstantinas Jūrlionis is widely acknowledged in the world and it happened during these last twenty years, as we all know well he was a great Lithuanian visionary... writes the author (page 63).

"I do Not Share Pessimism and Passivity of Inteligentsia" Edita Degutienė interviews Julius Salkauskas, the son of the philosopher Stasys Salkauskis (1886–1941) whose accomplishments are too difficult to mention in passing. Salkauskis family was exceptional because during Soviet times they opened the doors of their flat to outstanding Lithuanian personalities, many of them dissenting. Priests, dissidents, former guerilla fighters used to be their guests. Dr Julius Salkauskas talked about his parents' family, their friends, nobility and contemporary Lithuania (page 69).

Ignas ŠLAJUS. **A Worldview that is Opened by Language.** One feels his or her connection with language in subconsciousness and these connections are different in every nation writes the author and claims that a Lithuanian remains Lithuanian (page 76).

Marius ŠAVINSKAS. **How We Can Understand Wars of the Cross?** The search into this issue is going on in historiography for the last two hundred years. Historian overviews the most recent tendencies in discussing and researching this issue (page 79).

Henrikas PUSKUNIGIS. **How "Knights of cafes" became "Horror of the Masters".** Lithuanians in the first international tournaments in chess playing. This year in August Istanbul will host the 40th Olympic games of Chess in which Lithuanian team will take part. The author reviews the history of Lithuanian chess – how 80 years ago Lithuanian chess players fought against the best chess players of the world. He overviews their personal fates (page 85).

Krescencija ŠURKUTĖ. **Prophetic Dreams.** Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

kaip galėtume suvokti kryžiaus karus?*

Pirmoji šio straipsnio dalis baigsi teiginiu, kad vieningo atsakymo, kodėl vyko kryžiaus karai, iki šiol nėra, ir klausimu, kodėl Prancūzijos ir Anglijos riteriai būtų gynę savo, bet italų pirkliai – interesus?

O gal tie gobšuliais vadinami italų pirkliai, kaip ir kryžiaus karų dalyviai, buvo ideologiškai angažuoti vienai idėjai, gal jie tenkino ne vien materialinius savo poreikius? Beje, to paties klausia ir tyrinotojas Jonathanas Riley-Smithas, teigdamas, kad tokie margai mini su skirtingu išsilavinimu, nusiteikimu, socialine padėtimi turėjo vienyti bendras jausmas, idėja ir tikslas. Anot istoriko, taip pasireiškė meilė Dievui ir noras sekti paskui Išganytoją. Materialiniai išskaičiavimai, dažnai prikišami kryžininkams, pasak šio tyrėjo, vis dėlto buvo tik išvestiniai, o lėmė žygiavimo tempai, geografiniai ir panašūs, taigi antraeilis dalykas, bet ne paties proceso priežastis.¹ Pluralistai, o Riley-Smithas atstovauja šiai krypčiai, ypač gilinasi į ideologines kryžiaus karų priežastis.

Šv. karo idėjos raida, pasak pluralistų, neatsako klausimui, kas buvo kryžiaus žygiai ir kodėl jie vyko. Didelį reikšmę turėjo patį krikščionių išganyto doktrina ir kaip reikėtų ją gyvendinti. Skamba paradoksaliai, tačiau kryžiaus žygiai teikė išganyto viltą. Mat visi kryžininkai, tiek kovoję su ginklu rankose, tiek rami šikovieji materialiai, gaudavo Apaštalo Sosto indul-

gencijų – atleisdavo jų nuodmes. Tiesa, klaidinga manyti, esą popiežius buvo toks dosnus kryžininkams, kad nuodmi atleidim kaip koki išmaldalį svisiems, kas tik paprašydavo. Atleisti nuodmes gali tik Dievas, o popiežius, nors ir būdamas Jo vietininkas žemėje, tokios teisės neturėjo ir nesiekė jos uzurpuoti.² Tačiau pontifikas galėjo sumažinti nusidėjėliams dvasinį baudmą.

Šaltinių kontroversijos

1095 m. pabaigoje popiežius Urbonas II, sakydamas kalbą Klermono (Piet Prancūzija) katedroje, pagrįdė, kodėl reikia vykdyti kryžiaus žygį. Pasakojo apie krikščionių vargus Šv. Žemėje, patiriamus esant musulmonų valdžios veiksmams. Remdamasis Petro Atsiskyrėlio vizijomis ir būsimos Pasaulio pabaigos pranašystėmis, ragino krikščionis apvalyti savo sielas. Kad visi krikščionys mest darbus ir skubėtų Šv. Žemėje, popiežius neragino. Tiesa, apie atleidus kryžininkams jis užsiminė, bet vienu svarbiausių dalykų, o lėmė apsisprendimą vykdyti žygį, turėjo pavaizdavo XII a. kronikos. Išskyrus Klermone pasakytą kalbą, Urbonas II savo būlose apie atleidus kryžininkams užsiminė tik porą kartų, taigi XI a. pabaigoje indulgencijos idėja dar tik klostėsi.³ Apie kryžininkų žadus, simbolinį kryžiaus mimetizmą Urbonas II irgi nekalbėjo. Akreiptinas dėmesys, kad ši jo kalba buvo už-

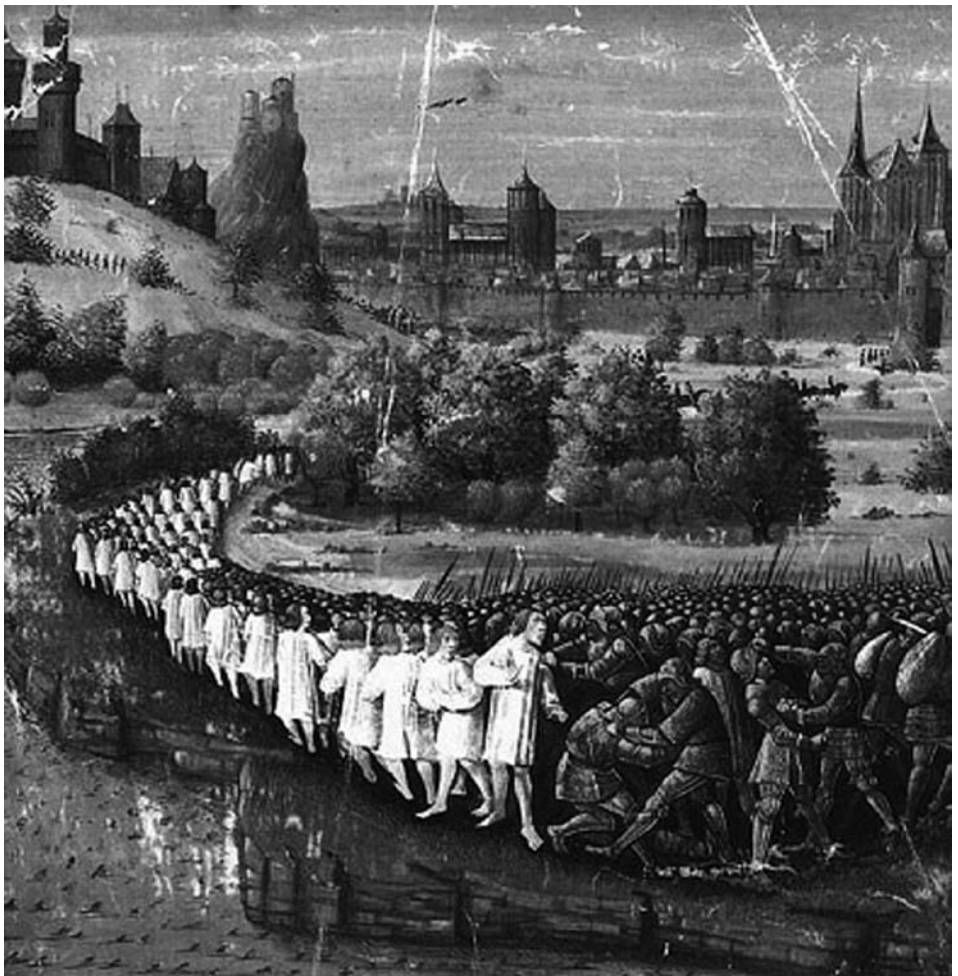
* T. sinys iš KB nr. 6.

rašyta ne iš pirmo p, kronikininkai t padar XII a. pradžioje, kai buvo rengiami kiti kryžiaus žygiai. Žilberas Nogenietis savo kronik paraš apie 1108 m., beveik tuo pat metu darbavosi Robert'as Guiscard'as ir Fulcherijus Šartrietis, paraš s „Frank žygius Jeruzal“ (*Gesta Francorum Jherusalem peregrinantum 1101–1127*).⁴

XII a. viduryje Urbono II kalba buvo dar labiau „patobulinta“, pavyzdžiui, pridurta, es pirmasis kryžiaus žygis surengtas prieš turkus, nors XI a. Mažojoje Azijoje j dar nebuvo. Popiežiaus kaip pradininko autoritetu v liau r m si kiti šventieji t vai, ragindami leisti naujus kryžiaus žygius. Taigi istorikai negali b ti tikri, kad Urbono II kalb , 1095 m. pasakyt Klermone, XII a. pradžios

kronikininkai perteik absoliu iai tiksliai. O juk b - tent ši kalba tapo išeities tašku, nagrin jant ideologines kryžiaus kar paskatas.⁵

Urbonas II ragino krikš ionis kovoti su tik jimo priešais, pažerdamas gausyb citat iš Senojo Testamento. Tyr jams tai leido kalb ti apie nauj karo ideologij – es jos m si dar Grigalius VII, prad j s pontifikato reform , o gyvendino Urbonas II.⁶ Tai au stebina tai, kad viduramži kanonin s teis s specialistai, samprotaudami apie kar , jo r šis ir b - tinyb gintis nuo prieš , apie kryžiaus žygius beveik iki pat XII a. pabaigos net neužsimin ,⁷ nevertotas ir kryžininko terminas.⁸ Aišk ja, kad Urbonas II, sakydamas kalb Klermone, grei iausiai band tiesiog tvirtinti savo kaip popiežiaus teis skelbti kar priešams,

bet ne daugiau. Tik XII a. popiežiai Eugenijus III ir Aleksandras III, padedami kanonist , tiksliau išreišk poži r sarac nus.⁹

Johno Gilchristo tyrimai rodo: Grigalius VII ir pirmojo kryžiaus žygio šauklys Urbonas II, samprotaudami apie teising ir švent kar , r m si ne tiek šv. Augustino karo samprata (priminsiu, kad ji buvo nukreipta ne šiaip prieš visus Bažny ios priešus, o konkre iai prieš eretikus, su kuriais raginama kovoti pirmiausia aštriu ir tikinamu žodžiu, bet ne kalaviju), kiek Senuoju Testamentu. Vis d lto tai n ra vienas ir tas pats,¹⁰ nes šv. Augustinas kliov si daugiausia Naujojo Testamento tiesomis. Jau vien d l šios priežasties Hipono vyskupas vargu ar laikytinas kryžiaus kar pradininku, kaip iki šiol bando j

pristatyti dauguma istorik . domu ir tai, kad teising kar šv. Augustinas apibr ž lotynišku terminu *bellum*, o popiežiai kovas su tik jimo priešais vadino *guerr*.¹¹ Be to, ir Senajame Testamente pateiktos karo sampratos, kuria vadovavosi popiežiai, nereikia t suprasti pažodžiui. Antai Urbonas II, pontifiku tap s 1088 m. ir viename iš pirm j laišk skelb s, kad yra tvirtas karys, stosi s kov su priešais ir ginsi s Izraelio namus, kaip aišk ja iš konteksto, kalb jo ne apie fizin , o apie dvasin kov , Izraelio namus suvokdamas kaip Vakar Bažny i .¹² XII a. pradžioje ir v liau kronikininkai, (re)konstruodami Urbono II kalb , pasakyt Klermone, grei iausiai r m si paties popiežiaus bul mis, nors neatmestina, kad jis iš tikr j gal j s kalb ti taip, kaip raš 1088 m. Reik t atsižvelgti tai, kad nuo XII a. pradžios iki vidurio, t. y. iki Edesos žlugimo, kuris suk l didžiul atgars , nors bandyta šaukti kryžiaus žygius, tačiau tokio entuziazmo kaip anks iau jau nebebuvo. Tod l kronikininkai, aprašydami pirm j kryžiaus žyg , vaizdavo j kaip paties Dievo kov su priešais. O kas nenor t susitapatinti su dangaus kareivija, kas nenor t petys pet kovoti greta šv. Mykolo, šv. Jurgio ar šv. Petro? Viduramžiais toki nenorin i nebuvo, taigi nereik jo ilgai rodin ti, kam reikalingi kryžiaus karai ir kokia malon laukia t , kurie vyks Šv. Žem . Galb t tod l kryžiaus kar epocha taip greitai subrandino vaisius – tamplieri , joanit , Vokie i ordinus...

Garsieji žodžiai „Pagonio mirtimi krikš ionis šlovina Krist “ yra priskiriami šv. Bernardui Klervie iui. Jie rašyti tamplieri traktat „Naujasis riteri pašlovinimas“ (*De laude novae militiae*).¹³ Ar šventuoju pripažintas Bernardas Klervietis, žymusis Bažny ios reformatorius, cisters ordino k r jas, paraš s šimtus laišk diduomenei ir dvasininkams, aktyviai skleisdamas krikš ioniškas vertybes, ragindamas nešti Dievo žod barbar gentims, tikrai skatino kryžininkus išnaikinti pagonis, pirmiausia musulmonus? Visi XIX a. istorikai ir didžiuma XX a. istoriograf teig , kad taip. Ta iau iš kur toks stulbinantis prieštaravimas tarp vienuolio Bernardo ir nuožmaus musulmon priešininko

Bernardo? Ar manomas toks asmenyb s susidvejinimas? Ir tai ne vienintel kontroversiškai vertinama kryžiaus kar epochos asmenyb . Daugelis cisters , o nuo XIII a. ir pranciškonai, dominikonai, labai aktyviai pamokslavo, ragindami Vakar Europos krikš ionis vykti kryžiaus žygius.¹⁴

Vokie i tyrin tojas Friedrichas Lotteris rado rodym , kad Bernardas kalb jo apie stabmeldyst išnaikinim , o ne apie fizin žmoni naikinim .¹⁵ Juk kitame veikale *De consideratione*, tiesa, parašytame jau po antrojo kryžiaus žygio, Bernardas Klervietis ragino naikinti musulmon „paklydimus“ ir skelbti jiems Evangelijos švies . Ta iau ir ankstesniuose savo laiškuose, kai antrojo kryžiaus žygio planas buvo dar tik brandinamas, žymusis cistersas pasisak už taiki evangelizacij . O kaip galima skelbti Evangelij tiems, kuriuos ketinama išnaikinti? Tai rodo, kad kryžiaus kar tyrimai vis dar yra gan tinai skyl ti.

Kryžiaus žygi dalyviai ankstyviausiuose šaltiniuose vardijami kaip piligrimai (*peregrini*) arba kaip Kristaus kariai (*milites Christi, athletae Christi*), kryžininko (*crucesignati*) s vokos iki XII a. antrosios pus s ar net pabaigos apskritai nebuvo. Tod l istorikai vis dar gin ijasi, ar piligrimai skyr si nuo kryžinink , o jeigu taip, tai kokie tie skirtumai. Piligrimyst s s j d , prasid jus gerokai anks iau, atskirti nuo kryžiaus žygi n ra taip lengva.

Nuo XII a. antrosios pus s kryžininkai iš tikr j pasimddavo kryži su kitais piligrim atributais, ta iau jie ne tiek lank šventas vietas, kiek reng karinius išpuolius. Viduramži kronikininkai vadino juos vienodai, ta iau tai nereiškia, kad to meto visuomen ne žvelg skirtumo tarp piligrimo ir kryžininko. Piligrimas, ne kryžiaus žygio dalyvis, niekada neb davo ginkluotas, nedalyvauddavo karo veiksmuose, duoti žadus jis gal jo neb tinai tada, kai bus paskelbtas kryžiaus žygis.¹⁶ T irgi reik t tur ti omenyje, kalbant apie kryžiaus kar priežastis. O dauguma istorik , dar nuo XIX a. laikosi nuomon s, kad kryžiaus žygiai gal jo atsirasti iš piligrim kelioni Šv. Žem . Tik tina, kad piligrim s j dis tur jo takos kryžiaus kar raiškai, bet taip pat galima numanyti, kad

kryžininkai tiesiog per m piligrim atributus, kuriems suteik visai kit prasm .

Nors atrodo, kad kryžiaus kar tema yra istoriografskai „senstel jusi“, o šaltiniai „išsemti“ ir po kaulel išnarstyti, tod l ne manoma rasti nieko nauja, ta iau naujausios diskusijos rodo k kita. Lietuvi istoriografa didžiausi d mes skiria kryžiaus žygiams balt žemes, tod l nepretenduoja išsamiai išnagrini ti viso proceso. Užsienio istoriografa daugiausia nagrin ja kryžiaus žygius Šv. Žem , o lietuviška problematika domisi tik fragmentiškai.

Ta iau naujausi tyrimai rodo, kad b ta tam tikro sinchroniškumo, kryžininkai derino savo veiksmus Šv. Žem je ir prie rytin s Baltijos pakrant s. Tai, kad Apaštal Sostas lygia greta leido bules, skirtas kryžiaus žygiams Šv. Žem ir Baltijos region (pridurkime dar ir Iberijos pusiasalyje vykusi rekonkist), buvo išsiaiškinta jau XIX a. Bet ne taip seniai sužinota, kad ir krikš ionišk Baltijos valstybi , pavyzdžiui, Danijos ar Švedijos, valdovai derino savo veiksmus su Iberijos pusiasalio krikš ioniškomis valstyb mis (pirmiausia – Aragonu ir Kastilija).¹⁷ Visa tai kryžiaus kar leidžia pažvelgti visai kitaip. Nors karini ekspedicij Baltijos region mastas, o juo labiau atgarsis, neprilygo žygiams Šv. Žem , ta iau krikš ionijos pakrašč iuose vykusios kovos su pagonimis ir maurais kryžiaus kar epoch dar spalvingesn .

Baltijos regiono specika

Vienas domiausi klausim , su kuriuo susiduria kryžiaus kar epochos tyrin tojai, yra toks: kod l kryžininkai žygiavo tokiomis skirtingomis kryptimis – Šv. Žem , Iberijos (Pir n) pusiasal ir Baltijos j ros region ? Iberijoje krikš ionys susid r su musulmonais, kurie VIII a. per stubinamai trump laik užkariavo tarpusavyje besiriejan ias vestgot valstyb les. Ta iau Baltijos regione nebuvo nei „tikr j “ musulmon , nei krikš ionims švent viet , kurias reik t ginti nuo prieš . (Iberijos pusiasalyje yra bent jau apaštalo Jok - bo kapas Santjago de Kompasteloje, tiesa, šis miestas

niekada nepriklaus musulmon valdžiai.) Tad šiuo atžvilgiu pos kis Baltijos region „iškrinta“ iš kryžiaus žygi konteksto. Dauguma priežas i , kurias aptar me anks iau, netinka pagr sti kryžiaus karui šiame regione. Kita vertus, rytin Baltijos pakrant niekada nesulauk ir tokio Apaštal Sosto d mesio kaip Šv. Žem .

Analizuojant priežastis, kod l kryžiaus žygius prad ta rengti Baltijos region , dažniausiai kalbama apie vokie i veržim si Rytus. Nemaža dalis kryžinink atvykdavo b tent iš vairi Vokietijos sri i ,¹⁸ o pirmieji misionieriai ir pirkliai, kurie dar prieš kryžiaus kar lank si rytin je Baltijos pakrant je, taip pat buvo vokie i kilm s asmenys. Nors rytin pakrant verž - si ir lenkai, danai, švedai, ta iau tai buvo mažesni galimybi šalys. Aptariamuoju laikotarpiu Lenkija buvo susiskaldžiusi, ekonomiškai nepaj gi. Danija, užkariavusi dal Estijos, aktyviai reišk si Baltijos regione, bet didel s politin s takos vis tiek netur jo. Švedijai labiau r p jo Suomijos reikalai. O Vokietijos karalyst buvo Šv. Romos imperijos dalis, tad Vokie i ordinas iškart užsitikrino abiej universali j j g – imperatoriaus ir Apaštal Sosto – param .

Vokie i ordinas buvo riteri kryžiaus kar epochos k dikis, tur j s sektin pavyzd – XII a. pirmojoje pus je steigtus pranc z tamplieri ir ital joanit ordinus. Iberijos pusiasalyje buvo steigtas šv. Jok bo riteri ordinas. Beje, tamplieriai, joanitai, Kalatravos ordinas veik ir Danijoje, Lenkijoje, o viena iš pagrindini j pareig buvo ne tik palaikyti karaliaus valdži , bet ir dalyvauti karin se kampanijose prieš pagonis – tai vakar slavai Riugeno saloje, estai ir baltai (pirmiausia pr sai). Taigi tiek Kalavijuo i ordino prie Dauguvos, tiek Dobryn s ordino prie Vyslos k rimas priklausu tam pa iam procesui. Tiesa, b ta ir skirtum .

Tamplieri ir joanit ordinaisik r pa i riteri iniciatyva, grei iausiai tam, kad apsaugot piligrimus, vykstan ius Šv. Žem . Kai šv. Bernardas paraš garsiuosius tamplieri status, j ordinas tapo savotišku Jeruzal s karaliaus placdarmu kovai su musulmonais. Joanitai sitrauk j šiek tiek v liau. Nacionaliniai kariniai ordinais Iberijos pusiasalyje m rasti vietos valdov iniciatyva. Beje, Vokie i ordino atsiradim

Do man zalt von gotes gebuēt / an / etc /
 und so star / umb / Sant / huarren / magdalou /
 tag / des / hars / ein / großer / brüt / so / pe /
 zumpfen / dem / hirschen / oedel / an / einom /
 dem / künig / von / polant / am / andern / teil /
 4 / arren / p / zu / dardou / stien / umb / edelneen / gewo /
 den / in / gen / dem / oel / dem / mer / teil / von / hirschen / or /
 den / dem / p / onch / dem / mer / eben / und / g /
 h / os / g /
 onden

D. Schillingo kronikos Žalgirio m. šio vaizdas. XV a. Berno Burgeri biblioteka

Šv. Žemje taip pat inicijavo Vokietijos kunigaikštiai, dalyvavę trečiajame kryžiaus žygyje. Tarp jų buvo ir Vokietijos karaliaus Henriko VI brolis Švabijos kunigaikštis Friedrichas, Šv. Romos imperijos kancleris Conradas. O Kalavijuoje ordino steigėjas pasauliečiai kunigaikštiai ir valdovai, bet Rygos vyskupas Albertas von Buxhövdenas, kuris tuo metu buvo lyvių ir kitų genties misionierius, Dobrynsko ordino – pirmasis prūsų vyskupas, irgi misionierius Kristijonas, padedamas Mozėrijos kunigaikščio Konrado.

Baltijos regione karinius ordinus ir valstybinius darinius steigė misionieriai, o tai esminis skirtumas nuo riterių ordino, kariavusių su musulmonais Šv. Žemje ir Iberijos pusiasalyje. Sudėtinga paaiškinti, kaip atsitiko, kad misionieriai, turintys, atrodo, taikiai skelbti Evangeliją pagonių gentims, tapo karini struktūrą steigėjais. Šis klausimas panašus, kurį užsienio istorikai, mąstydami paaiškinti, kas paskatino vienuolius, kurie lyg ir neturėtų būti nusiteikę karingai, pritarti kryžiaus karams.

Žinoma, skelbti kryžiaus žygį ir steigti karines struktūras vis dėlto nėra vienas ir tas pats. Pirmuoju atveju Bažnyčios atstovai (dažniausiai vienuoliai) taigiais pamokslais ragindavo krikščionis kilti kryžiaus žygį, vartodami metaforas, simbolius ir alegorijas ideologiškai pagrįsdavo, išaiškindavo, kodėl reikia kariuoti su musulmonais arba kitais vadinamaisiais Bažnyčios priešais. Beje, patys kryžiaus žygių skelbėjai neretai būdavo ir aktyvūs misionieriai, o tai gerokai glumina šiuos dienus tyrėjus.

Kodėl vienuoliai, pagal savo pašaukimą turintys skelbti taikos Evangeliją, kvietė karinius, – fundamentalus klausimas, atskleidžiantis, kokia kryžiaus karo samprata vyravo viduramžiais. Ilgą laiką manyta, esanti misij teorija, skelbusi taikų genties evangelizaciją, kryžiaus karo epochoje jau nebeatitiko realios pasaulietinių ir bažnytinių lyderių politikos. Samprotauta, esanti misij teorija, kuri geriausiai katalikų popiežiaus šv. Grigaliaus I Didžiojo laiške, VII a. pradžioje rašyti misionieriams,¹⁹ ilgainiui prasilenkė su misij praktika. Taip atsitiko todėl, kad valdovai pasauliečiai, ir misionierių veikla, kartu siekė politinius tikslus –

užgrobti kaimyn pagoni žemes. VIII a. pabaigoje taip elgėsi Karolis Didysis saks gen i atžvilgiu,²⁰ o X a. jau christianizuoti saksai nukariavo Paelbio slav gentis.²¹ Taigi Apaštala Sosto skelbta misij teorija pradėjusi nebesutapti su praktika, kurios svarbi dalis sudarė kryžiaus žygiai. Teigiama, esant prievarta, naudota krikščioni misijose, virtusi šv. karu su pagonimis.

Užsienio istoriografa prievartą vardija net keleto terminais: apaštalavimas kalaviju (*Schwertmission*), tiesioginis ir netiesioginis karinis misijos (*Indirekten Missionskrieg* ir *direkten Missionskrieg*), „bažnytinimas“ (*Einkirchung*), reiškiantis krikščionišką gyvenimo normą, kurias konvertitai privalo be diskusijų priimti, primetim per evangelizaciją.²² Tiesa krikščioni misijos siejamos šv. karo raida, nors akivaizdu, kad tai skirtingi procesai, nulemti skirtingais lygiais. Kita vertus, neužtenka vien nustatyti prievartos laipsnį, taikant skirtingus terminus. Reikėtų suvokti jų platesniame kontekste, atsižvelgiant, koks spaudimo pobūdis – tik socialinis ar kartu ir politinis. Pirmasis pasireiškė tada, kai misionieriai, padedami vietos valdovo ir jo galiotini, priversdavo pavaldinius priimti naują tikėjimą. Šiuo atveju kalbėti apie kryžiaus karą nederėtų. Visai kitas atvejis, kai misionieriai tapdavo užkariavimo ir politinio pavergimo dalyviais. Baltijos regiono specifiška atskleidžia, kaip misijos buvo derinamos su kryžiaus karais, o kartu atsako klausimą, kaip atsitiko, kad misionieriai, taikiai skelbė Evangeliją, mums kviesti riterius kryžiaus karui.

Neverta kartoti puikiai žinomos istorijos, su kokiais vargais susidūrė pirmasis lyvių misionierius ir vyskupas Meinhardas, mums stiegti krikščioni misijas prie Dauguvos. Istoriografai gana vieningai konstatuoja, kad misionieriška Meinhardo veikla buvo taiki, tačiau jo paminiai – vyskupas Bertoldas, o ypač Albertas von Buxhövdenas – suteikė misijoms karinį atspalvą. Tiesa, buvo kiek suabejota ir Meinhardo misijos taikumu, tačiau vargu ar tos abejonoms turi pagrįstą. Lenkų tyrin tojo Mariano Dygo tyrimas parodė, kad Meinhardas galėjo panaudoti tam tikrą prievartą prieš lyvius, tačiau jos nesigriebė.²³ Tad šios misijos nederėtų suplakyti su kryžiaus karu. Dar vienas argumentas: Meinhardo

paminis Bertoldas pas lyvius atvyko iš pradžių be jokios kariuomenės kaip ir jo pirmtakas, o Albertas von Buxhövdenas – iškart lydėjo kariai. Tad kryžininkų žygis Baltijos regionu sutapo su Bertoldo vyskupavimo pabaiga (vyskupas žuvo mirtinai su lyviais) ir Alberto vyskupavimo pradžia. Pamatys, kad kiekvienais metais verbuoti karius, kurie saugotų Livonijoje esantį vyskupo turtą ir tramdytų lyvius, yra pernelyg varginantis darbas, Albertas karui nuolatini karini darini, kurio struktūrą nusizūrė jo nuo jau veikiantis riterių ordinas, geriausiai išreiškusi kryžiaus karo dvasią. Žinoma, kurdamas Kalavijų ordina, Albertas gal dar neplanavo steigti valstybinio darinio, bet atsitiko bent taip, nes Apaštala Sostas suteikė jam visas juridines teises, Kalavijų ordina pavesdamas jo suzerenitetui. Taigi misionierius Albertas tapo ir pirmąjį feodalinių lenkų, kuriuos pradėjo dalyti pirmiesiems nuolatiniams kryžininkams (ne Kalavijų ordino nariams), savininku.

Panašiai kaip po pirmojo kryžiaus žygio Šv. Žemės krikščionys mums steigti feodalinį Jeruzalės karalystą, kuri viduramžių apologetai laikė pavyzdine Dievo valstybe, Albertas von Buxhövdenas, steigdamas karines ir administracines struktūras, užėjo apynas lyvius, atverstiems krikščionyb, o viliu ir kitoms gentims prie Dauguvos. Tiek lyviai, tiek baltų gentys – žiemgaliai, kuršiai – prarado teisę reikšti savo politinį valią. Politika sankcionavo bažnytinę struktūrą, glaudžiai susijusios su kariniu Kalavijų ordina (po Saulsmišio – Livonijos) ordina. Tiksliau tariant, kryžiaus karų rytiną Baltijos pakrantėje vykdė ordinas, nes tik jis su Rygos vyskupu (viliu – arkivyskupu) buvo vieninteliai krikščioniškosios Europos universaliųjų jėgų pripažinti ir teisinti atstovai. Baltai (o ir lyviai, estai) diduomenė netapo savo politinės valios reikšmės dalyviai priešais, kurią neaptarinėjome. Priminsiu tik tiek, kad viduramžių misionieriai, atvykę svetimą kraštą, pirmiausia stengdavosi užmegzti ryšius su politiniais galiotais vietos lyderiais. Kuo stipresnis lyderis, tuo didesnės galimybės, kad pasitelkdamas krikščionybą jis dar labiau tvirtins savo valdžią, o misionieriams tai buvo jų misijos sėkmės garantas. Nesant vieno stipraus lyderio, misionieriai kreipdavosi smulkesnius didikus, tačiau ši galimybė

buvo menkesn s. Jei egzistuoja politinis vakuumas, savo politines strukturas ima steigti kiti, tokia galimybe pasinaudojo ir vyskupas Albertas von Buxhövdenas. Taigi baltgeni valstybingumo raida glaudžiai susijusi su christianizacija, o per ją ir su kryžiaus karais.

Vokiečių ordinas, atsikraustęs prie Vyslos 1230 m., gavo tam tikrą pranašumą, nes didysis jo magistras tada buvo Hermanas von Zalca, tarpininkavęs, kad popiežius susitaikytų su imperatoriumi. Nors pagal pirmą planą ir šis ordinas turėjo paklusti savo steigėjams suverenams, tačiau imperatoriaus Frydricho II ir popiežiaus bulėmis užtikrinoma absoliuti politinė ir bažnytinė jo imunitetą nuo bet kokių išorės veiksmų.²⁴ Kalavijuočių ordinui tokio imuniteto teko išsikiovoti.

Dar vienas skirtumas tas, kad nuo XIII a. antrosios pusės Vokiečių ordinas susidūrė su naujais iššūkiais. Iki tol pagrindinis riterių tikslas buvo apsaugoti Prūsijos krikščionių atžalyną, esantį nuolat puldinjamą pagonių. Šiuo atžvilgiu vienuolių pamokslavimas, kviečiantis Europos riterius eiliną kryžiaus žygį, retorika niekuo nesiskyrė nuo oficialios Vokiečių ordino ideologijos. Jau popiežius Urbanas II ragino gintis nuo saracėnų, o viduramžiais krikščionys didelio skirtumo tarp musulmonų ir pagonių ne žvelgė. Kita vertus, dar iki Vokiečių ordino atsikraustymo prie Baltijos jūros, Rygos vyskupas Albertas von Buxhövdenas stengėsi pagrįsti vaizdą, kad Livonija – tai Dievo Motinos žemė, ketvirtas Laterano susirinkimas (1215 m.) oficialiai pavedė ją šv. Marijos globai.²⁵ Nenuostabu, kad nuspręsta ginti Livoniją nuo pagonių, juk Vokiečių ordino riteriai ypač gerbė Dievo Motiną. Tačiau, kad pateisint kovas su lietuviais, jau nepakako prastos ideologinės retorikos, vaizduojančios juos kaip užpuolikus.

Lietuviai, vieninteliai iš baltų, sukūrė savo valstybę. Mindaugo krikštymas ir karūnacija buvo aukščiausias tarptautinis šios naujai atsiradusios valstybės pripažinimas. Vokiečių ordinas tada dar nebuvo nukariavęs Prūsijos, o krikšto ir karūnacijos reikalus tvarkė Livonijos ordinas. Mindaugui tapus krikščionių karaliumi, susidarė net prielaidos, kad jis pats sitrauks kryžiaus karą. Tačiau netiesiogiai liudija viena popiežiaus Aleksandro IV 1255 m. kovo 16 d. bulė, kurioje rašoma, kad

Mindaugas galės nukariauti gretimus pagoniškus kraštus ir Rusiją, jo pareiga – diegti ten krikščionių katalikų tikėjimą.²⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad 1257 m. sausio 5 d. tas pats popiežius paskelbė kryžiaus žygį prieš lietuvius ir jotvingius. Neabejotina, kad šį kartą krikščionims turėjo neliesti krikščionių Mindaugo žemių, taigi minimieji lietuviai dar nebuvo pavaldūs karaliui, kuriam turbūt labai knietė jo juos užvaldyti. Tačiau po Mindaugo nužudymo situacija pasikeitė iš esmės.

Vokiečių ordinas jau buvo net sufalsifikavęs keletą aktų, pagal kuriuos Lietuvos valdovas, jeigu mirtinai nepaliks pagonių, neva perleidžia riteriams visą savo karalystę. Šis mokslininkai, nužudę Mindaugą, nepagailėjo ir karaliaus vaiką, taigi valdančiąją dinastiją nutrūko. Liko tik Mindaugo sūnus Vaišelga (Vaišvilka), priimęs Rytų apeigą Bažnyčioje. Todėl atkurta Lietuvos karalystė buvo pavesta ekijos karaliui Pšemislui II Otokarui, kuriam Vokiečių ordinas pagal specialią sutartį sutiko perleisti visas savo teises Lietuvoje.²⁷ Tačiau krikščioniška karalystė nebuvo atkurta, Lietuva grįžo pagoniškai, tad Vokiečių ordinas gavo formalų pretekstą pradėti karą – lietuviai buvo laikomi apostatais, kuriuos galima bausti net ir karinėmis priemonėmis. Kita vertus, pagoniškojoje Lietuvoje nebuvo nieko, ką Vokiečių ordinas formaliai galėtų ginti, kaip jis skelbėsi Europai, užkariaudamas prūsus. Ten jis susidūrė su tarpusavyje besirungiančiais prūsų didikais, neturėjusiais vieningos valstybės vizijos, o Lietuva – su Lietuvos valstybe, su valdovu, išreiškiančiu pagoniškąją ideologiją. Nutrūkus krikščioniškai Mindaugo dinastijai, valstybės vis tiek nežlugo. Vokiečių ordino pradėtas karas anaipatol nebuvo gynybinis, kokių pavaizduotas Prūsijos užkariavimas. Pasirinkęs puolimo taktiką, ordinas pradėjo kovas ne kasmet rengti karinius žygius Lietuvos teritorijoje, siekdamas ekonomiškai susilpninti valstybę, kad galutinai ją užvaldytų. Tokie žygiai vokiečių literatūroje vadinami *Litauenreisen*. Juos skelbti ordinas galėjo neprašydamas Apaštalo Sosto leidimo. Todėl dalis istorikų kalba apie „amžiną kryžiaus žygį“

Lietuvoje.²⁸ Be to, kovodamas su lietuviais Vokiečių ordinas naudojo šiais pačiais dar XIII a. pirmojoje pusėje išduotais aktais, pagal kuriuos jam leidžiama užkariauti pagonių žemes (pirmiausia turėta omenyje Prūsija). Tie-

sa, v. liau, jau XIV a. pirmojoje pusėje, pasirodė kiti aktai, kuriais imperatorius Liudvikas IV Bavarietis Lietuvos valstybę dovanoja Vokiečių ordinui.

Viduramžiai autoriai bandė ideologiškai pagrįsti karą su Lietuva baltų gynyba. Kronikininkas Petras Dusburgietis visai neatsitiktinai užsimena apie Šventojo Kryžiaus relikvijas (tokie relikvijai būta ir daugiau) dovanojimą Vokiečių ordinui – tai rodo, kad kryžiaus žygius Palestinoje bandyta susieti su tuo, kas vyksta Baltijos regione.²⁹ Šv. Žemėje krikščionys gynė svarbiausią relikviją – Viešpaties Kapą, esantį to paties pavadinimo bazilikoje Jeruzalėje. Rytinėje Baltijos pakrantėje, juo labiau pagonių baltų arba nežemėse, tokių gintinų relikvijų (taigi ir piligrimystės centrų) nebuvo. Šventojo Kryžiaus relikvija, naudojama karo žygiuose prieš prūsų ir kitas pagonių gentis, kovą iš Šv. Žemės turėjo teisėtai perkelti „niekieno žemės“ prie Baltijos krantės. Petras Dusburgietis stengėsi ne tik pagrįsti „gynybą“ nuo pagonių, bet ir pateisinti patį užkariavimą imperatyvu, o tai naujas XIV a. kryžiaus karo ideologijos bruožas.³⁰

Šie veiksniai lėmė, kad kryžiaus karas Baltijos regione skyrėsi nuo kovų tiek Iberijos pusiasalyje, tiek Šv. Žemėje. Reikėtų pabrėžti ir tai, kad rekonkista reiškė „atkariavimą“. Tokios neva „atkariavimo“ retorikos nevenė ir Vokiečių ordino ideologai. Kai buvo galutinai prarasta viltis išvaduoti Šv. Žemę, poligonais, kuriuose Vakarų Europos riteriai demonstruodavo savo „narsumą“, tapo Iberijos pusiasalis ir Baltijos rytai. juos pildavo „viduramžių rudens“ riteriai, o patys kryžiaus žygiai labiau priminė, pasak Jonathano Riley-Smitho, nuotykius arba kurtuaziną avantiūrą.³¹

Donatas TUTLEVIUS. Kryžiaus kariai. 2012

Piešinyje kiek fantasmagoriška maniera išreikšiamas lenkų ir lietuvių istoriografo sukurtas vaizdinys apie Vokiečių ordiną. Lietuviai vaizduojami vos ne kaip vilkai, nes viduramžiais po krikščionišką Europą klajoję vairiausi gandai apie pagonis kaip apie vilkolakius, beveik žmogėdus. Kad egzistuoja vilkolakiai, buvo tikima nuo antikos laikų.

Kita vertus, karas, kaip sacrum, buvo ypatingas metas, manyta, kad karys priartėja prie dieviškumo sferos per tam tikrus numinuosum potyrius. Krikščioniškas sivaizdavimas, kad su pagonimis kovoja ir dangaus kareivija, vedama paties arkangelo Mykolo, arba kad Vokiečių ordino riteris stebuklingai gauna trigubą jėgą, yra aprašyti ir kronikininkas Petras Dusburgietis.

M ginant suvokti

XIX a. istoriografa kovas, nuo XI a. pabaigos iki XIII a. paskutinio dešimtmečio vykusias Šv. Žemėje, pavadino kryžiaus žygiais, bet v. liau buvo suvokta, kad kryžiaus karas vyko ne tik ten. Žvilgsnis nuo Šv. Žemės nukrypo Baltijos link ne iš karto, tačiau ne tik politiniai ir ekonominiai vykliai regione, bet ir bendras kultūrinis viduramžių Europos pakilimas, sustiprinęs krikščionišką mentalitetą. Šiuo atžvilgiu išsiskiria XII ir XIII a. Tada ne tik suklestėjo miestai, atsirado pir-

Donatas TUTLEVIČIUS. Lietuvių mūšis su kryžiuočiais. 2012
 Priešinyje atsispindi kovos tampa, mūšio baigtis dar nežinoma, nes prieš jį gaus apylygės. Iš tikrųjų nuo XIII a. antrosios pusės vykusi kova tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos buvo savotiškas abiejų kariaujančių pusių militarinės kultūros triumfas. Pavaizduoti gamtos elementai (išlakės medžiai, meldai) išduoda viduramžių Lietuvos tam tikrą „laukiniškumą“, su kuriuo susidūrė Vokiečių ordino riteriai. Kita vertus, miškas, vanduo ir krikščioniškojoje Europoje buvo paslaptingos stichijos, vietas, kurių vengiama. Juk už miško, vandens, kalno, anot lietuvių folkloro, prasideda anapusinis gyvenimas.

mieji universitetai, bet ir susidomėta antiklos paveldu. Tuo laikotarpiu kova su musulmonais jau niekuo nesiskyrė nuo kovos su pagonimis prieš Baltijos krantį. Antai Petras Garbingasis, žymus teologas, Kliuni abatas, siekė atversti musulmonus krikščionyb, remdamasis VIII a. teologu Jonu Damskiečiu teigė, kad islamas esąs stabmeldiškas tikėjimas (geriausias to rodymas atseit yra tai, kad musulmonai garbina juodį Kaabos akmenį).³² Truputį viliu baltai irgi buvo apkaltinti akmenį garbinimu, pagonis imta vadinti saracėnais, o šiuos – pagonimis. Musulmonų suplakimas su pagonimis, žydais ir eretikais paskatino rasti tam tikrus vaizdinius, kurie viliu buvo naudojami kryžiaus karui prieš Baltijos ideologiškai pagrįsti.

Tokia ideologija rėmėsi ne tik Šv. Raštu, bet ir antikliniu paveldu. Krikščionys, siekdami sukurti pavyz-

din Dievo karalystę žemėje, mėginę nusistatyti savo santykus su kitomis religijomis bendruomenėmis. Todėl, kad dar XII a. teologas Gracianis, o XIII a. popiežius Inocentas IV numatė galimybę egzistuoti pagoniškoms ir musulmoniškoms visuomenėms, labai aiškiai išdėstė misijoms musulmonų ir pagonių kraštus programą, remdamasis popiežiaus Grigaliaus Didžiojo misijoms teorija.³³ Tai buvo padaryta jau vykstant kryžiaus žygiams Šv. Žemėje, Iberijos pusiasalyje ir sibigant kryžiaus karui Baltijos regione. Pabrėždamas, kad pagonis ir musulmonus galima atversti krikščionyb tik taikiais būdais, popiežius nuolat siuntė pranciškonų ir dominikonų misionierius Rytus. XII a., o ypač XIII a., didėjantis nusivylimas kryžiaus žygiams stiprino nuostatą, kad ne karas, o susitarimas turi lemti musulmonų ir pagonių atsivertimą krikščionyb. Svarbu ir tai, kad kryžiaus žygiai prieš musulmonus ir pagonis jau nebuvo laikomi krikščioniškais misijomis. Todėl vienuolis, per pamokslą ragindamas kilti kryžiaus žygiams, nejautė prieštaravimo tarp šventojo karo ir taikios evangelizacijos. Tokia buvo viduramžių mąstymo ir mentaliteto specifiška. Jos nesuvokus, Europos viduramžiai taip ir liks „tamsieji laikai“.

¹ Jonathan Riley-Smith, *Crusading as an Act of Love*, *The Crusades* (ed. T. Madden), Blackwell publishing, 2002, p. 33–42.

² James A. Brundage, *The Crusades. Holy war and canon law*, Hampshire, 1991, p. 120.

³ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens 795–1216*, *The International History Review*, 1988, Vol. X, Nr. 2, p. 189.

⁴ Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Urban II and the Idea of Crusade*, *Studi Medievali*, [Spoleto], 1995, Seria 3, Vol. 36, Issue 2, p. 724–728.

⁵ Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Urban II's Preaching of the First Crusade*, *The Crusade*, p. 16–17.

⁶ Apie popiežiaus Grigaliaus VII taką kryžiaus karui prieš musulmonus dar Carlas Erdmannas. Iš naujesnių konceptualių darbų išskirti: Ian S. Robinson, *Gregory VII and the Soldiers of Christ*, *History [The Journal of the Historical Association]*, 1973, Vol. 58, Issue 193, p. 169–192; Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Gregory VII and the Bearing of Arms*, *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer* (ed. B. Z. Kedar, J. Riley-Smith, R. Hiestand), Aldershot, 1997, p. 21–35; Colin Morris, *The Papal Monarchy. The*

- Western Church from 1050 to 1250*, Oxford, 1989, p. 121–133.
- ⁷ John Gilchrist, *The Erdmann Thesis and the Canon Law 1083 – 1141, Crusade and Settlement. Papers read at the First Conference of the Society for the Study of Crusades and the Latin East and presented to R. C. Smail* (ed. P. W. Edbury), University College Cardiff Press, 1985, p. 37–41.
- ⁸ Christopher J. Tyerman, *Were there any Crusades in the Twelfth Century?* *The English Historical Review*, 1995, Vol. 110, Nr. 437, p. 553–577.
- ⁹ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens 795 – 1216*, *The International History Review*, 1988, vol. X, Nr. 2, p. 187–194.
- ¹⁰ Ibid., p. 187–189. Plg. James M. Powell, *Rereading the Crusades: An Introduction*, *The International History Review*, 1995, Vol. XVII, Nr. 4, p. 664–666.
- ¹¹ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens*, p. 192.
- ¹² Ibid., p. 187–190.
- ¹³ Apie ši žodži prasm ir sv. Bernardo tak antrajam kryžiaus žygiui – Tomaž Mastnak, *Crusading Peace. Christendom, the Muslim World and Western political order*, University of California Press, 2002, p. 154–168; Jonathan Phillips, *The Second Crusade. Extending the frontiers of christendom*, New Haven-London: Yale university press, 2007, p. 88–98.
- ¹⁴ Colin Morris, *Propaganda for War: the Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century*, *Studies in Church History*, 1983, Vol. XX, p. 79–101. Naujesn studija, skirta kryžiaus kar pamokslams – Christoph T. Maier, *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth century*, Cambridge, 2006; Beverly M. Kienzle, *Preaching the Cross: Liturgy and Crusade Propaganda*, *Medieval sermon studies*, 2009, Vol. 53, p. 16–31.
- ¹⁵ Friedrich Lotter, *The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe*, *Medieval frontier societies*, (ed. R. Bartlett, A. Mac Kay, Oxford), 1989, p. 267–306.
- ¹⁶ Apie tai pla iau – Janus M. Jensen, *Peregrinatio sive expeditio: Why the First Crusade was not a Pilgrimage*, *Al-Mas q: Islam and the Medieval Mediterranean*, 2003, Vol. 15, Nr. 2, p. 120–128.
- ¹⁷ Plg. Kurt J. Jensen, *Crusading at the Fringe of the Ocean, Denmark and Portugal in the Twelfth Century*, *Studia Fennica. Historica 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology* (ed. T. M. S. Lehtonen, K. V. Jansen, J. Malkki, K. Ritari), Helsinki, 2005, p. 195–206.
- ¹⁸ Išsamiau žr. Maciej Dorna, *Bracia zakonu krzy ackiego w Prusach w latach 1228–1309*, *Studium prozopogra czne*, Pozna , 2004.
- ¹⁹ Robert A. Markus, *Gregory the Great and Papal Missionary Strategy*, in *Studies in Church History: The Mission of the Church and Propagation of the Faith*, vol. 6, ed. G. J. Cuming, Cambridge, 1970, p. 33–37; Ian Wood, *The Mission of Augustine of Canterbury to the English*, *Speculum: A Journal of Medieval studies*, 1994, vol. 69, no. 1, p. 9–12.
- ²⁰ Reinhard Schneider, *Karl der Große – politisches Sendungsbewußtsein und Mission, Kirchengeschichte als Missionsgeschichte Bd. II: Die Kirche des Früheren Mittelalters*, ed. E. Halbband, K. Schäferdiek, München, 1978, p. 227–248.
- ²¹ Friedrich Lotter, op. cit., p. 267–273.
- ²² Herbert Achterberg, *Interpretatio Christiana. Verkleidete Glaubensgestalten der Germanen auf deutschem Boden*, Leipzig, 1930, p. 87; Hans D. Kahl, *Compellere intrare. Die Wendenpolitik Brunns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Misions – und Wölkerrechts*, *Zeitschrift für Ostforschung* 1955, Jahrg. 4, Heft. 3, p. 374–378; Horst Fuhrmann, *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter. [Deutsche Geschichte, Bd. 2]*, Göttingen, 2003, S.147–148.
- ²³ Marian Dygo, *Mission und kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands, Kryžiaus kar epocha Baltijos regiono taut istorin je s mon je*, ed. R. R. Trimonien , R. Jurgaitis, Šiauliai, 2007, p. 66–84.
- ²⁴ Apie tai konceptualiai rašo Hartmutas Boockmannas knygoje *Vokie i ordinas. Dvylika jo istorijos skyri* , iš vokie i k. vert Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Aidai, 2003, p. 65–76.
- ²⁵ Christopher Tyerman, *Henry of Livonia and Ideology of Crusading, Crusading and Chronicle writing on the medieval Baltic frontier. A companion to the Chronicle of Henry of Livonia* ed. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen, Burlington: Ashgate, 2011, p. 31–33.
- ²⁶ Mindaugo knyga. *Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karali* , pareng D. Antanavi ius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2005, p. 78.
- ²⁷ Art ras Dubonis, *Traidenis*, Vilnius, 2009, p. 58–60.
- ²⁸ Jonathan Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 163, 213; Axel Ehlers, *Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered, Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, ed. A. V. Murray, Aldershot: Ashgate, 2001, p. 25–42; Sven Ekdahl, *Krikštijimas, apgyvendinimas, lietuvi reisai. Lietuvos krikštas kaip Vokie i ordino dilema, Lietuvos krikš ion jimas Vidurio Europos kontekste*. sud. V. Dolinskas, liet. ir vok. k. Vilnius, 2005, p. 174–188.
- ²⁹ Relikvijos minimos – Petras Dusburgietis, *Pr sijos žem skronika*, p. 72. Pla iau apie tai – Marius Š avinskas, *Per Kryžiaus karus žmonijos išganym ? Atlaidai ir kova su pagonimis: identi kacin s problemos*, *Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos metraštis*, t. XXVIII, 2006, p. 302–306.
- ³⁰ Norman Housley, *The Later Crusades 1274–1580. From Lyons to Alcazar*, Oxford, 1992, p. 8–48.
- ³¹ Jonathan Riley-Smith, *Mentalno krzy owców na Wschodzie 1095 – 1300*, p. 99.
- ³² Suzanne C. Akbari, *Idols in the East. European representation of Islams and the Orient 1100–1450*, Cornell University Press, 2009, p. 205.
- ³³ James Muldoon, *Popes lawyers and in dels*, Pennsylvania, 1979, p. 37.

Dainius SOBECKIS. *Poems* (page 25).

Kristina STANIENIENĖ. *A Serious Outlook or Just One More Version*. Lithuanian art 2012: 18 Exhibitions. These exhibitions is a mosaic made up of many individual pieces and possibly reflects the contemporary situation in Lithuanian art and most possibly suggests a new policy of CAC as an institution, writes the critic (page 28).

Kristina BUDRYTĖ-GENEVIŪS. *Before and After: Time Parameters*. About an exhibition of Eugenijus Varkulevičius-Varkalis, held in Šiauliai art gallery (page 32).

Kęstutis ŠAPOKA. *Style Without Style*. Darius Bastys presented in Lietuvos aidas gallery his works made during the last five years. Towards the end of the last century he was one of the few interdisciplinary artists who moved sculpture toward object. Later Bastys turned to painting. This is hardly painting, most probably a set of experiments, writes the critic (page 33).

Remigijus VENCKUS. The Space of Creativity and Communication. *International Painting Plennair in Kaunas*. The Project started as a project of art in Lithuanian manors and eventually became a festival of visual arts. The festival of 2012 also contained an international painting plennair "Kaunas city – a space of culture, creation and communication" (page 36).

Redas DIRŽYS, Kęstutis ŠAPOKA. *BB7: The Performance of Activist Art: „Get Rid of the Fear of Conformism“*. The curators of the 7th Berlin Biennial of art decided to go directly into the waters of politics, giving up artists who do not solve „real problems“. BB7 tends to become political biennial but not another biennial about politics (page 39).

Gabrielė ŽAIDYTĖ. *About Time that is Counted in a Different Way*. From the memoirs about the years of painter Algimantas Švėgžda (1941-1996) spent in Belline (page 49).

Alma BRAŠKYTĖ. *NDA's Otherness and a Strange Word That Starts with „A“*. Theatre critic discusses a new program of NDA 12 (page 51).

Vaidas JAUNIŠKIS. *City Festival: Between Ambitions of Power, Sympathies of Audience and Theater Visions*. Annette Lekerkerker, executive director of Holland festival and Stefanie Carp, theater director if Wiener Festwochen talks to Vaidas Jauniškis (page 56).

The Gardens of Eden and Hell: Georgia. Viktorija Samarina interviews writer David Dephy, artists Giorgij Gugushvili, Iraklij Toklikishvili, Marius Abromavičius-Neboisia and curator Eka Kartsivadze about culture, people, art and changes after the 2008 conflict between Russia and Georgia (page 62).

Jurgis MIKELAITIS/GEORGE MIKELL. *My Odyssey*. From the memoirs of actor Jurgis Mikelaitis (George Mikell), continuing the fragments published in KB 2010, No 3. The present publication includes a Prologue, chapter "The Blood Group Tattoo" – about leaving

Lithuania 1941, and three episodes telling how family had to leave Lithuania once again after repatriation toward the end of the war (page 74).

Regimantas GUDELIS. *Joy and Discontent*. The festival of songs of Western Lithuania in Klaipėda. Song festivals are an important and integral part of Lithuanian culture. It a meeting of nation, seeing itself and talking to each other. So far the biggest trouble of its directors was choirs and repertoire, but in future one can see growing troubles regarding its audiences, as it is declining rapidly, thus organizers should look for new ways of how to optimize these festivals (page 86).

Ignas ŠLAJUS. *The Consequence of the Cause as a Success of the Word*. The language itself teaches us that meaning is neither given as a gift nor forcefully introduced – one has to understand it but one has to have strong wish and respect, writes the author of the essay (page 92).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Buddha's Smile in the Ruins of Temples of Sukhothay*. Traveller's essay on Buddhist architectural heritage in Sukhothai – Thailand's former historical capital and the city of Si Sihanalai as well as his insights into contemporary Buddhist culture and its potential for the future intercultural relations (page 96)

Vygantas VAREIKIS. *Whas Does Sailor See?* Some years ago the author found an open briefcase in an abandoned farm in Nedzingė, Southern Lithuania, and eventually made some historical research into the documents and photos found. Through the life of a country boy who became a sailor, the author drafted a summary of the realities of Soviet life (page 102).

Mikhail CHEKHOV. *About The Importance of Love to Our Profession*. The lecture of director and actor to Hollywood actors in September 1955 (page 106).

Marius ŠAVINSKAS. *How Can We Understand Wars of the Cross?* While attempting to create God's kingdom on earth, Christians tried to draw up their relation to other religious communities. It is important to note, that wars of the cross against Muslims and Pagans were no longer treated as Christian mission. Thus a monk who urged to join the warriors of the cross felt no contradiction between holy war and peaceful preaching the gospel. Such was the specificity of medieval thinking and mentality, thus if one refuses to understand it the Middle Ages will remain the "dark ages" (page 112).

Tomas KIAUKA. *Searching an Authentic Memory: About Theological Legacy of eslovas Kavaliauskas*. Review of the book *eslovas Kavaliauskas. Eschatologija. Žmogui ir pasauliui* (Eschatology. For a Human Being and the World) (Vilnius: Edukologija, 2011) (page 122).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Dreams of Marsians*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 125).